BOSHLANG'ICH TA'LIMNI SAMARALI BOSHQARISHNING ZAMONAVIY MEXANIZMLARI

Nurullayeva Ugulxon Ergashboyevna
Turan International University
"Gumanitar fanlar va pedagogika" kafedrasi
o'qituvchisi, Pedagogika fanlari
bo yicha falsafa doktori (PhD)
E-mail: nurullayeva_ugulxon@gmail.com

Sobirjonova Nozimaxon Dilshodjon qizi
Turan International University,
S.BT-22-07 guruh talabasi
https://doi.org/10.5281/zenodo.23071895

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang'ich ta'limni samarali boshqarishning zamonaviy mexanizmlari, ularning pedagogik, tashkiliy va raqamli asoslari tahlil qilinadi. Boshlang'ich ta'lim sifatini oshirishda maktab rahbariyati, boshlang'ich sinf o'qituvchilari, o'quvchilar va ota-onalar o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish, ma'lumotlarga asoslangan boshqaruv qarorlarini qabul qilish, raqamli ta'lim platformalaridan foydalanish, pedagogik monitoring va natijalarni baholash mexanizmlarining o'rni ochib berilgan. Shuningdek, boshqaruv jarayonida strategik rejalashtirish, ta'lim sifatini ichki monitoring qilish, o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash, individual ta'lim ehtiyojlarini hisobga olish va innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish masalalariga e'tibor qaratilgan. Tadqiqot natijalari boshlang'ich ta'lim boshqaruvini faqat ma'muriy nazorat bilan cheklamasdan, ta'lim natijalari, pedagogik jarayon va inson kapitalini rivojlantirishga yo'naltirilgan kompleks boshqaruv tizimi asosida tashkil etish zarurligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, ta'lim boshqaruvi, ta'lim sifati, pedagogik monitoring, raqamli boshqaruv, ta'lim liderligi, strategik rejalashtirish, innovatsion texnologiyalar.

Аннотация. В данной статье анализируются современные механизмы эффективного управления начальным образованием, их педагогические, организационные и цифровые основы. Раскрывается роль укрепления сотрудничества между руководством школы, учителями начальной школы, учениками и родителями, принятия управленческих решений на основе информации, использования цифровых образовательных платформ, механизмов педагогического мониторинга и оценки в повышении качества начального образования. Также уделяется внимание стратегическому планированию, внутреннему мониторингу качества образования, поддержке профессионального развития учителей, учету индивидуальных образовательных потребностей и внедрению инновационных педагогических технологий в процесс управления. Результаты исследования указывают на необходимость организации управления начальным образованием на основе комплексной системы управления, направленной на развитие образовательных

результатов, педагогического процесса и человеческого капитала, а не ограничивающейся административным контролем.

Ключевые слова: начальное образование, управление образованием, качество образования, педагогический мониторинг, цифровое управление, руководство образованием, стратегическое планирование, инновационные технологии.

Abstract. This article analyzes modern mechanisms for the effective management of primary education, along with their pedagogical, organizational, and digital foundations. It highlights the roles of strengthening collaboration among school leadership, primary school teachers, students, and parents; making data-driven management decisions; utilizing digital educational platforms; and employing mechanisms for pedagogical monitoring and results assessment in enhancing the quality of primary education. Attention is also focused on strategic planning, internal monitoring of educational quality, supporting teachers' professional development, addressing individual learning needs, and implementing innovative pedagogical technologies within the management process. The research findings indicate the necessity of organizing primary education management based on a comprehensive system—one that extends beyond mere administrative oversight to focus on educational outcomes, the pedagogical process, and the development of human capital.

Key words: primary education, educational management, educational quality, pedagogical monitoring, digital management, educational leadership, strategic planning, innovative technologies.

Kirish. Zamonaviy ta’lim tizimida boshlang‘ich ta’lim bosqichi bolaning keyingi intellektual, ijtimoiy va shaxsiy rivojlanishi uchun fundamental asos vazifasini bajaradi. Aynan boshlang‘ich sinflarda o‘quvchilarda savodxonlik, matematik tafakkur, muloqot, mustaqil fikrlash, ijodkorlik va o‘quv faoliyatini tashkil etish kabi muhim kompetensiyalar shakllanadi. Shu sababli boshlang‘ich ta’limni samarali tashkil etish bilan bir qatorda, uning boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish ham dolzarb pedagogik masalalardan biridir. Ta’lim boshqaruvi zamonaviy sharoitda faqat buyruq berish, nazorat qilish va hisobotlarni yuritishdan iborat bo‘lgan ma’muriy faoliyat sifatida qaralmasligi lozim. UNESCO ta’lim boshqaruvini o‘qituvchilar, infratuzilma, o‘quv materiallari va boshqa resurslarni sifatli ta’lim natijalariga yo‘naltirishga xizmat qiluvchi tashkiliy mexanizmlar majmui sifatida izohlaydi. Bunda o‘z vaqtida va aniq ma’lumotlardan foydalanish boshqaruv qarorlarining muhim sharti hisoblanadi. Bugungi kunda ta’lim tashkilotlarini boshqarishda raqamli texnologiyalar, elektron monitoring, ta’lim analitikasi, kompetensiyaga asoslangan baholash, pedagogik jamoani rivojlantirish va manfaatdor tomonlar bilan hamkorlik kabi yangi mexanizmlar keng qo‘llanilmoqda. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’limda boshqaruv qarorlarining o‘quvchi ehtiyojlariga mosligi muhim ahamiyat kasb etadi. Shundan kelib chiqib, maqolaning asosiy maqsadi boshlang‘ich ta’limni samarali boshqarishning zamonaviy mexanizmlarini ilmiy-pedagogik jihatdan tahlil qilish va ularni amaliyotga joriy etish bo‘yicha takliflarni ishlab chiqishdan iborat.

Adabiyotlar tahlili. Ta’lim boshqaruvi va liderligi masalalari zamonaviy pedagogika hamda ta’lim menejmentining muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. UNESCOning

2024/25-yilgi Global Education Monitoring hisobotida ta’lim liderligi samarali ta’limning muhim omillaridan biri sifatida ko‘rsatilgan. Hisobotda samarali ta’lim liderligi to‘rtta asosiy yo‘nalish — aniq kutilmalarni belgilash, o‘qishga e’tibor qaratish, hamkorlikni rivojlantirish va inson salohiyatini shakllantirish bilan bog‘lanadi. UNESCO tavsiyalarida maktab rahbarlariga ma’lum darajada mustaqil qaror qabul qilish imkoniyatini berish, ularni boshqaruv kompetensiyalariga tayyorlash va resurslardan samarali foydalanish ko‘nikmalarini rivojlantirish muhimligi qayd etiladi. Shu bilan birga, rahbarlikni faqat bitta shaxs faoliyati bilan chegaralamasdan, o‘qituvchilar, ota-onalar, o‘quvchilar va boshqa manfaatdor tomonlarning hamkorligiga asoslash zarurligi ta’kidlanadi. UNESCO IIEP tadqiqotlarida ham ta’lim sifatini boshqarish uzluksiz takomillashtirish jarayoni sifatida talqin qilinadi. Bunday yondashuvda muammolarni aniqlash, takliflar ishlab chiqish va amaliyotga tatbiq etish o‘zaro bog‘langan bosqichlar sifatida qaraladi. Boshlang‘ich ta’limga oid mahalliy tadqiqotlarda esa zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar, raqamli platformalar va 4K modelidan foydalanish o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, ijodkorligi va kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirish bilan bog‘liqligi ko‘rsatilgan. Shuningdek, boshlang‘ich ta’limda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etishda o‘qituvchilarning metodik tayyorgarligi va ta’lim muassasasining moddiy-texnik imkoniyatlari muhim omil sifatida qayd etilmoqda. Mazkur tadqiqotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy boshlang‘ich ta’lim boshqaruvi ma’muriy nazoratdan pedagogik liderlik, raqamli monitoring, hamkorlik va uzluksiz takomillashtirish modeliga o‘tishni talab qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotda pedagogik kuzatuv, ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish, qiyosiy tahlil, tizimli yondashuv, pedagogik modellashtirish va umumlashtirish metodlaridan foydalanildi.

Tizimli yondashuv asosida boshlang‘ich ta’limni boshqarish jarayoni o‘zaro bog‘langan quyidagi komponentlardan tashkil topgan tizim sifatida qaraldi:

1. strategik rejalashtirish;
2. pedagogik jarayonni tashkil etish;
3. inson resurslarini boshqarish;
4. raqamli monitoring;
5. ta’lim natijalarini baholash;
6. ota-onalar bilan hamkorlik;
7. pedagoglarning kasbiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash;
8. boshqaruv natijalarini tahlil qilish va takomillashtirish.

Ushbu komponentlarning o‘zaro uyg‘unligi boshlang‘ich ta’lim boshqaruvining yaxlitligini ta’minlaydi.

Tadqiqot natijalari va muhokama. Tadqiqot davomida boshlang‘ich ta’limni samarali boshqarishning zamonaviy mexanizmlari tizimli, funksional va natijaga yo‘naltirilgan yondashuvlar asosida tahlil qilindi. O‘rganishlar natijasida boshlang‘ich ta’lim boshqaruvi samaradorligini belgilovchi asosiy omillar sifatida strategik rejalashtirish, raqamli boshqaruv, pedagogik monitoring, ma’lumotlarga asoslangan qaror qabul qilish, pedagogik liderlik, o‘qituvchilarning kasbiy rivojlanishi hamda ota-onalar bilan hamkorlikning o‘zaro bog‘liqligi aniqlandi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, boshlang‘ich ta’limni boshqarishda faqat

ma’muriy nazoratga asoslangan yondashuv zamonaviy ta’lim ehtiyojlarini to‘liq qondira olmaydi. Boshqaruv jarayoni o‘quvchilarning individual ta’limiy ehtiyojlarini aniqlash, pedagoglarning kasbiy imkoniyatlarini rivojlantirish va ta’lim sifatini muntazam monitoring qilish bilan uyg‘unlashtirilishi zarur. Bunda rahbarning asosiy vazifasi faqat topshiriqlarning bajarilishini nazorat qilish emas, balki ta’lim jarayonini rivojlantirish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishdan iborat bo‘ladi.

Tahlillar asosida boshlang‘ich ta’limni samarali boshqarishning quyidagi tarkibiy modeli taklif qilindi:

Strategik rejalashtirish → pedagogik jarayonni tashkil etish → raqamli monitoring → natijalarni tahlil qilish → korreksion boshqaruv → qayta monitoring → uzluksiz takomillashtirish.

Mazkur model boshqaruvning uzluksiz sikl asosida tashkil etilishini ta’minlaydi. Bunda har bir bosqich keyingi bosqich uchun axborot va amaliy asos vazifasini bajaradi.

1-jadval. Boshlang‘ich ta’limni samarali boshqarishning asosiy mexanizmlari

Boshqaruv mexanizmi	Asosiy mazmuni	Kutiladigan natija
Strategik rejalashtirish	Maqsad va vazifalarni belgilash	Aniq rivojlanish yo‘nalishi
Raqamli boshqaruv	Elektron ma’lumotlar va platformalardan foydalanish	Tezkor va shaffof boshqaruv
Pedagogik monitoring	O‘quv jarayoni va natijalarini kuzatish	Muammolarni erta aniqlash
Ma’lumotlarga asoslangan boshqaruv	Statistik va pedagogik ma’lumotlarni tahlil qilish	Asoslangan qarorlar
Pedagogik liderlik	O‘qituvchilar tashabbusini qo‘llab-quvvatlash	Kasbiy faollikning ortishi
Hamkorlik	Ota-ona, o‘qituvchi va rahbariyat hamkorligi	Ta’lim jarayonining yaxlitligi
Kasbiy rivojlanish	Seminar, mentorlik va malaka oshirish	Pedagogik kompetensiyalarning rivojlanishi
Korreksion boshqaruv	Aniqlangan muammolarga mos choralarni belgilash	Ta’lim sifatining barqaror yaxshilanishi

Jadvaldan ko‘rinadiki, mazkur mexanizmlar bir-biridan mustaqil holda emas, balki yagona boshqaruv tizimining o‘zaro bog‘langan komponentlari sifatida namoyon bo‘ladi. Masalan, pedagogik monitoring natijasida aniqlangan muammo strategik rejalashtirishga tuzatish kiritishni talab qilishi mumkin. Xuddi shuningdek, o‘quvchilarning ta’lim natijalari to‘g‘risidagi raqamli ma’lumotlar pedagoglarning metodik ehtiyojlarini aniqlashga yordam beradi. Tadqiqotda ma’lumotlarga asoslangan boshqaruv boshlang‘ich ta’limni takomillashtirishning muhim sharti sifatida belgilandi. Mazkur mexanizmda rahbar qaror qabul qilishdan oldin o‘quvchilarning o‘zlashtirish ko‘rsatkichlari, davomat, baholash natijalari, fanlar kesimidagi qiyinchiliklar va pedagogik jarayon haqidagi ma’lumotlarni tahlil qiladi. Natijada qarorlar umumiy taxminlarga emas, aniq diagnostik ma’lumotlarga asoslanadi. Masalan, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining matematika fanidan natijalari pasaygan holatda boshqaruv qarori darhol o‘qituvchini almashtirish yoki qo‘shimcha nazorat o‘rnatish bilan cheklanmasligi kerak. Dastlab muammoning sababi aniqlanadi: o‘quv materialining murakkabligi, o‘quvchilarning boshlang‘ich tayyorgarligi, metodik yondashuv, dars vaqtidan

foydalanish, individual yondashuv yoki baholash mezonlari. Shundan keyingina tegishli pedagogik va tashkiliy choralar belgilanadi.

Tadqiqot natijalari boshlang‘ich ta’limda raqamli boshqaruv mexanizmlaridan foydalanish ham alohida ahamiyatga ega ekanini ko‘rsatdi. Elektron platformalar orqali o‘quvchilar davomati, o‘zlashtirishi, topshiriqlarni bajarishi va rivojlanish dinamikasi haqidagi ma’lumotlarni tizimli ravishda yig‘ish mumkin. Bunday axborot rahbariyatga muammoli yo‘nalishlarni tezroq aniqlash va tegishli choralarni belgilash imkonini beradi. Biroq raqamlashtirishni boshqaruv samaradorligining yagona mezoni sifatida baholash to‘g‘ri emas. Raqamli vositalarning samarasi ularni qanday maqsadda va qanday pedagogik yondashuv asosida qo‘llashga bog‘liq. Shuning uchun raqamli boshqaruv pedagogik monitoring, o‘qituvchilarning raqamli kompetensiyasi va ma’lumotlardan foydalanish madaniyati bilan birgalikda rivojlantirilishi lozim. Tadqiqotda yana bir muhim natija sifatida pedagogik liderlikning boshlang‘ich ta’lim boshqaruvidagi o‘rni aniqlandi. Zamonaviy maktab rahbari faqat ma’muriy funksiyalarni bajaruvchi shaxs emas, balki pedagogik jamoaning rivojlanishiga yo‘nalish beruvchi lider sifatida faoliyat yuritishi kerak. Bunda o‘qituvchilarning tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlash, ilg‘or tajribalarni ommalashtirish, mentorlikni yo‘lga qo‘yish va metodik hamkorlikni tashkil etish muhim ahamiyat kasb etadi. Pedagogik liderlikni rivojlantirish natijasida boshqaruv jarayonining markazida “nazorat” emas, balki “rivojlantirish” tamoyili shakllanadi. Bu esa o‘qituvchining o‘z kasbiy faoliyatini tahlil qilishi, yangi pedagogik texnologiyalarni sinab ko‘rishi va ta’lim natijalarini yaxshilashga yo‘naltirilgan tashabbuslarini rag‘batlantirishga imkon beradi. Shuningdek, tadqiqot natijalarida ota-onalar bilan hamkorlik boshlang‘ich ta’limni boshqarishning muhim ijtimoiy-pedagogik mexanizmi sifatida belgilandi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchisining ta’limdagi muvaffaqiyati maktabdagi faoliyat bilan bir qatorda oiladagi ta’limiy muhitga ham bog‘liq. Shu sababli ota-onalarni faqat yig‘ilishlarda axborot oluvchi subyekt sifatida emas, balki bolaning rivojlanishini qo‘llab-quvvatlovchi hamkor sifatida ko‘rish maqsadga muvofiq.

Ota-onalar bilan hamkorlikning samarali shakllariga individual suhbatlar, elektron aloqa, pedagogik konsultatsiyalar, ota-onalar uchun seminarlar, o‘quvchilarning individual rivojlanish xaritalari va qo‘shma ta’limiy loyihalarni kiritish mumkin.

2-jadval. Zamonaviy boshqaruv mexanizmlarining ta’lim jarayoniga ta’siri

Ko‘rsatkich	An’anaviy yondashuv	Zamonaviy yondashuv
Qaror qabul qilish	Rahbar tajribasiga tayanish	Ma’lumot va tahlilga tayanish
Nazorat	Yakuniy nazorat	Uzluksiz monitoring
Rahbar roli	Ma’muriy nazoratchi	Pedagogik lider
O‘qituvchi roli	Ijrochi	Faol ishtirokchi va hamkor
Ota-ona roli	Axborot oluvchi	Ta’lim jarayoni hamkori
Texnologiyadan foydalanish	Cheklangan	Integratsiyalashgan raqamli boshqaruv
Muammoga munosabat	Muammo yuzaga kelgach choralar	Erta diagnostika va profilaktika
Rivojlanish	Davriy	Uzluksiz

Jadvaldagi taqqoslash shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy boshqaruv modelining asosiy farqi boshqaruv jarayonining reaktiv emas, proaktiv xarakterga ega bo‘lishidir. Ya’ni muammo yuzaga kelganidan keyin choralar ko‘rish o‘rniga, uning dastlabki belgilarini aniqlash va oldini olishga e’tibor qaratiladi. Boshlang‘ich ta’limda bunday yondashuv ayniqsa muhim,

chunki kichik yoshdagi o‘quvchilarning bilim va ko‘nikmalaridagi bo‘shliqlar keyingi ta’lim bosqichlarida murakkabroq muammolarga olib kelishi mumkin. Shuning uchun dastlabki diagnostika va individual pedagogik yordam boshqaruvning muhim komponenti bo‘lishi lozim. Tadqiqot natijalari pedagoglarning kasbiy rivojlanishini boshqarish ham ta’lim sifatiga bevosita bog‘liq ekanligini ko‘rsatadi. O‘qituvchining malakasini oshirish bir martalik kurs bilan chegaralanmasdan, uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimiga aylantirilishi zarur. Bunda o‘zaro dars kuzatuvlari, metodik birlashmalar, mentorlik, tajriba almashish va amaliy seminarlar samarali mexanizm bo‘lib xizmat qiladi. Muhokama jarayonida aniqlanishicha, boshqaruvning barcha mexanizmlarini bir vaqtning o‘zida va bir xil darajada joriy qilish har doim ham zarur emas. Har bir ta’lim tashkilotining mavjud imkoniyatlari, pedagogik tarkibi, moddiy-texnik bazasi va o‘quvchilar ehtiyojlaridan kelib chiqib, ustuvor yo‘nalishlar belgilanadi. Shu sababli boshlang‘ich ta’limni boshqarish moslashuvchan model asosida tashkil etilishi maqsadga muvofiq.

Umumlashtirib aytganda, tadqiqot natijalari boshlang‘ich ta’limni samarali boshqarishning quyidagi integratsiyalashgan mexanizmini shakllantirish zarurligini ko‘rsatdi:

1) strategik rejalashtirish;
2) ma’lumotlarga asoslangan qaror qabul qilish;
3) raqamli monitoring;
4) pedagogik liderlik;
5) o‘qituvchilarning uzluksiz kasbiy rivojlanishi;
6) ota-onalar bilan hamkorlik;
7) individual ta’lim ehtiyojlarini hisobga olish;
8) natijalarni muntazam baholash va korreksiya qilish.

Mazkur mexanizmlarning yagona tizimda ishlashi boshlang‘ich ta’lim boshqaruvining samaradorligini oshirish, pedagogik jarayonni takomillashtirish va o‘quvchilarning ta’limiy ehtiyojlariga tezkor javob berish imkonini yaratadi. Demak, zamonaviy boshqaruvning asosiy mezoni boshqaruv tadbirlarining soni emas, balki ularning ta’lim sifatiga va o‘quvchi rivojlanishiga olib keladigan amaliy natijasidir.

Xulosa. Boshlang‘ich ta’limni samarali boshqarish zamonaviy ta’lim tizimining strategik vazifalaridan biridir. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy boshqaruv modeli an’anaviy ma’muriy nazoratdan pedagogik liderlik, strategik rejalashtirish, raqamli monitoring, ma’lumotlarga asoslangan qaror qabul qilish va hamkorlikka asoslangan boshqaruvga o‘tishni talab qiladi. Boshlang‘ich ta’limda boshqaruv samaradorligini oshirish uchun, avvalo, maktabning rivojlanish strategiyasi aniq ta’limiy natijalarga yo‘naltirilishi lozim. Ikkinchidan, raqamli axborot tizimlari orqali o‘quvchilarning rivojlanish dinamikasi muntazam monitoring qilinishi zarur. Uchinchidan, o‘qituvchilarning kasbiy rivojlanishi va pedagogik tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlash boshqaruvning ajralmas qismiga aylanishi kerak. Shuningdek, ota-onalar bilan hamkorlikni kuchaytirish, boshqaruv vakolatlarini oqilona taqsimlash, pedagogik jamoada hamkorlik muhitini shakllantirish va ta’lim natijalarini muntazam tahlil qilish boshlang‘ich ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi. Umuman olganda, boshlang‘ich ta’limni samarali boshqarishning zamonaviy mexanizmlari strategik boshqaruv, pedagogik liderlik, raqamli monitoring, ma’lumotlarga asoslangan qaror qabul qilish, hamkorlik, pedagoglarning kasbiy rivojlanishi va uzluksiz takomillashtirish

tamoyillarining yagona tizimda uyg‘unlashuvini nazarda tutadi. Bunday yondashuv maktab boshqaruvini yanada moslashuvchan, shaffof va ta’lim natijalariga yo‘naltirilgan tizimga aylantirish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. UNESCO. Global Education Monitoring Report 2024/5: Leadership in Education – Lead for Learning. Paris: UNESCO, 2024.
2. UNESCO. Education Management, Monitoring and Evaluation. Paris: UNESCO, 2025.
3. UNESCO. Global Education Monitoring Report 2024/5: Recommendations – Leadership in Education. Paris: UNESCO, 2024.
4. Tournier B., Chimier C., Jones C. Leading teaching and learning together: The role of the middle tier. UNESCO IIEP, 2023.
5. UNESCO IIEP. Support for basic education quality management. Paris: UNESCO IIEP, 2025.
6. Usmonov S., Jo‘rayeva R. Boshlang‘ich ta’limda zamonaviy texnologiyalardan foydalanishning samaradorligini oshirish usullari. “Maktabgacha va maktab ta’limi” jurnali, 2026.
7. Choriyeva A.G‘. Boshlang‘ich sinfda o‘qitishning zamonaviy texnologiyalaridan foydalanish usullari. Universal xalqaro ilmiy jurnal, 2026.
8. Mamatova K. Boshlang‘ich sinf texnologiya darslarida zamonaviy pedagogik texnologiyalar: muammo va uning yechimlari. “Maktabgacha va maktab ta’limi” jurnali, 2026.